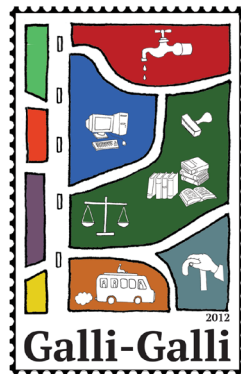

DIGITIZATION, COVID AND HUMAN RIGHTS

Finance, Health and
Education

Galli Galli Position Paper Series: PP#001

The Galli Galli Position Paper Series brief snapshots of a specific sector as seen through a particular lens. These papers are designed to be useful for journalists, civil society and policy makers to begin discussions and inform deliberations around issues of public importance.

In this position paper Mr. Purushottam Ojha, Former Secretary at Ministry of Commerce and Supplies, surveys the impact of the COVID 19 pandemic on digital financing. Mr. Ojha explores digitization in the finance sector through a human rights lens.

THE IMPACT OF COVID-19 ON FINANCIAL DIGITIZATION IN NEPAL: A HUMAN RIGHTS PERSPECTIVE

Purushottam Ojha
Former Secretary, GON

Human Rights in Nepal: A Financial Perspective

Basic human rights in Nepal are guaranteed by the constitution. The 32 different types of rights (Article 16-46) that it provides - right to freedom, equality, ownership of property, rights against all forms of exploitation, among others - largely follow the contours of Universal Declaration of Human Rights (UDHR)-1948.

The Right to social security and other social protections have an obvious financial element e.g. through allowances to vulnerable groups such as senior citizens, single women and the differently-abled persons. The Right to employment ensures support (including financial support) to the unemployed person in accordance with the prevailing laws. The Right to social justice and dignity also has financial implications in that it often demands special support to the disadvantaged group from the government in order to provide them a level playing field. In a given situation where every citizen has the right of free education up to secondary education, creates liabilities on the government exchequer and finance. The enforcement of economic, social and cultural rights enshrined in the constitution also requires an appropriate level of financial support and policies of the government to enable the public and private sector, supporting the cause of human rights.

The economic objectives of the constitution - achieving free, prosperous and socialism oriented economy through participation and development of public, private and cooperative sectors, requires prudent financial and investment policies in place. Increasing government spending in development of physical and social infrastructures and easing the flow of finance through the Banks and financial institutions helps in promoting businesses thereby enhancing general welfare of citizens. Government has allotted NRs. 352.9 billion (24 % of total) under capital budget during current fiscal year while 5,870 offices of Banks over 77 districts of Nepal are providing deposit and credit services to the people¹. Thus the quality of financial services available in the country makes an important element in promoting and protecting the basic human rights of the people.

1 Monthly Statistics of Nepal Rastra Bank (NRB), December 2020: www.nrb.org.np

Financial Digitization in Digital Nepal Framework

The proliferation of internet and ICT infrastructures in Nepal - with mobile penetration now over 100% and internet coverage standing over 63% - is driving the digitization process in the financial sector. The Digital Nepal Framework (2019), the government's program to harness the growth potential by leveraging disruptive technologies and driving socioeconomic growth covers eight sectors including finance and includes 80 digital initiatives. The finance portion of the framework largely aims at broadening the access to financial services to a substantial number of the population that are out of the reach of banks/financial institutions through a number of initiatives as following:

- 1. National payment gateway**
- 2. Digital payment.**
- 3. Mobile wallet services.**
- 4. Digital payment campaign.**
- 5. Credit ratings (individual/corporate accounts).**
- 6. Information management system for Nepali migrants.**
- 7. Development of a single window for business and industry promotion.**
- 8. Development and promotion of e-commerce and IT enabled services ecosystem.**

Among the above, the first five are directly related to banking services. The sixth initiative focuses on integration of the information on migrant workers and flow of remittances, a critical source of foreign exchange for the economy as well as income for households. The seventh initiative aims at providing a digital platform for meeting the regulatory requirement of industry and businesses while the eighth initiative provides for extending financial inclusion through a robust and functional IT enabled services.

The Department of Foreign Employment, GON, has developed an integrated information management system of foreign employment that links the stakeholders like immigration, consular services division (MOFA), Nepalese diplomatic mission abroad and the recruiting agencies under a single platform. Meanwhile the information on receipt of remittances is integrated and controlled by the central bank (NRB).

The development of electronic single window is ongoing and led by the Department of Customs. This is supposed to link various stakeholders responsible for clearances of export and import under a single electronic platform.

Government of Nepal has committed to make wider use of e-services by the end of 2020 as stipulated in ICT Policy-bringing the country in top second quartile on network readiness and e-government indicators; making 75 percent of the people digitally literate; ensuring access to broadband services to 90 percent of the people and internet services to all people, among others. Besides, 80 percent of the services will be provided to the people online. Thus, promotion of e-commerce and IT enabled services is supposed to help in bringing a new wave of digitization around all sectors of economy.

Key Digitization Initiatives:

The following are the major initiatives taken by the government of Nepal in order to promote financial digitization in the country:

1. IT Bill in the process of legislation: This Bill supposed to replace the Electronic Transaction Act (ETA)-2007, is more comprehensive and covers a wide range of areas like authentication of digital signature and digital documents in government system and legal proceeding, authorization of digital payments, cyber security, data protection, retention and regulation of social media, among others. This Bill is under consideration of the national Parliament.

2. Digitization of banking transaction: Commercial and development banks in Nepal are making faster inroads to digital services and internet banking. Use of ATM cards, SMS, internet and mobile banking are in wider applications, particularly in urban areas and gradually rolling out to the rural areas. Commercial banks and the development banks are now connected through the Real Time Gross Settlement (RTGS) network that facilitates the inter-bank transfer of money.

3. Development of e-payment gateway: Domestic e-payment services are being enabled through various e-applications like e-sewa, khalti, e-pay, IME pay and so on. Use of these applications made it possible to pay the bill of utilities, retail purchase and settle other small payments. NRB has recently launched a Quick Response (QR) code in order to make payments of retail commodities like fruits and vegetables.

4. Single window for facilitation of export and import: Government of Nepal has started implementation of National Single Window, led by the Department of Customs. The system is supposed to link various 43 institutions (both government and private) under a single platform for clearances of export and import of goods. Single window also includes features of e-payment that enables the exporters and importers to pay government duties, fee and charges directly from their account to the government accounts. The project is likely to be completed by 2022.

5. Development of national payment gateway for international transaction: This is being developed by Nepal Rastra Bank and supposed to come to operation in 2021. This payment gateway is supposed to enable the payment of export and import up to the specified amount and benefit particularly the export of MSME products.

6. Increasing access to finance: With the growing number of banks and financial institutions, people's access to finance is increasing at an unprecedented rate in Nepal. The number of fixed accounts in the banks and finance companies is 60.9 percent of total population; 22 percent population are tied up in cooperatives, 14 percent in microfinance and 19 percent in insurance services.² However, challenges lie in providing reliable and fast services based on digital platforms to a large number of people that are connected to local financial institutions, particularly located in the rural and remote areas.

2 Status of Financial Access in Nepal: Research Division, Nepal Rastra Bank (NRB): February 2020. www.nrb.org.np

Impact of COVID-19 on Financial Digitization

While Covid-19 has impacted negatively almost all sectors of the economy, the use of digital technology and online services have provided some level relief as the use of digital platforms increased over this period. The rise in use of ICT and IT enabled services is apparent during the pandemic as evidenced by the number of internet users and the sales of mobile devices. The collective users of the internet services (wired, wireless fixed broadband and mobile broadband combined together) reached 23.9 million in November from 21.8 million in February 2020; with an increase of ten percent over a period of 9 month of outbreak of the pandemic.³ Mobile phones worth NRs. 17.6 billion were imported during 5 month of this fiscal year, when mobile phones worth NRs. 18.2 billion were imported over the entire 12 month period of the previous fiscal year (2019-20).

This increase in the use of digital services positively impacted the financial sector. Digital banking and the use of e-wallet service, both envisioned as a positive by the Digital Nepal Framework, is on the rise. Many medium and small enterprises have switched over to mobile banking from the traditional cash transaction, for receiving and making payments. Consumer's willingness to adapt to digital banking services has been catalyzed by the pandemic. For example, the transaction of Prabhu Pay has gone up by 30-40 percent. IME Pay by 30 percent which includes the transactions of mobile top ups, utility payments and remittance transfer, among others⁴.

All industries suffered more or less due to the effect of pandemic and lockdowns imposed therein. The cottage, micro and small industries were highly affected as 62 percent of those industries were closed, 32 percent were in partial operation and only 5 percent of them were in full operation. In average all categories of industries cut down the number of employees/workers by 22.5 percent. Of these 71 percent were the temporary and contract workers. This has resulted in loss of employment and income to this section of peoples lurching their life and living in hardship.⁵

The Foreign Employment Information Management System (FEIMS) operated by the Department of Foreign Employment of the Government of Nepal provides a common platform for various stakeholders related with the selection, recruitment, certification, and tracking records of the individual migrant workers from the dispatch to their return after the end of their assignments. However, this information system still needs to be linked with the bank for an integrated data on remittance.

There are also challenges in linking the local farmers, micro and small entrepreneurs, small traders and informal workers with e-commerce, making them e-literate and aware about the potential benefits of digitization. The imperative lies in making them well informed on provisions of government's financial support, credit facilities, and insurance of farm produce, investment opportunities and digital payments⁶. It is also equally important to build capacity and generate awareness supported by concessional financing in order to bring more women and disadvantaged groups into the realm of industry and businesses.

3 Refer MIS Report of Nepal Telecom Authority (NTA): www.nta.gov.np

4 Covid-19: A Boon for Digital Transformation in the Financial Industry: by Tanushree Agrawal: www.nepaleconomicforum.org: November 23, 2020.

5 A Survey on Impact of Covid-19 in the Economy: Nepal Rastra Bank (NRB) Research Department-July 2020: www.nrb.org.np

6 Statement by Maha Prasad Adhikari, Governor, NRB, in the Singapore FinTech-2020.

What does the future hold re: digitization?

One of the everlasting impacts of Covid-19 would be the adoption of digital technology in provision of banking services and wider use of digital services in daily transactions like retail shopping, payment of fees and charges, and paperless services. Last year (2020) was an inflection point for wider use of digital payment in all transactions. Digital trail created by smart phones has made it possible to carry out e-transactions even by the farmer and transporters due to safety reasons and inherent benefits of saving time and cost of transactions.

The use of digital technology in provision of financial services is supposed to enhance the capacity of the general public to enjoy the privilege and rights guaranteed by the constitution. But, a word of caution lies in potential deprivation of a large swath of people who are still digitally illiterate and cannot afford the smart mobile phones to their use. Hence, expanding digital literacy and affordability of the services should get priority in the development agenda of the government.

Right to information of the common citizen could be effectively protected with the use of digital technology. Dissemination of information related to fundamental rights should get priority in educating all citizens and stakeholders. However, this requires a proper regulatory framework and increased level of automation encompassing all sectors of government services, businesses and private service providers. The banking sector is already ahead in this initiative but needs further work in the direction of maintaining integrity of the digital system and means for data protection from intrusion, breaches and hacking. The insurance and cooperatives sectors are yet to modernize and automate their system of operation.

According to the Principles on Business and Human Rights⁷, it has been recognized that business activities should take care of three principles of Protect, Respect and Remedy. Discrimination in lending practices based on gender, and customers should not hold anymore; bribery, corruption and slavery should be eliminated in all forms and there should be equal pay for equal works. Banks and financial institutions may use the consumer lending (digital) platform to carry out customers due diligence and assess the creditworthiness of the firms or the individual borrowers.

Government as well as private sector entities should enhance accountability and access to remedy in case of violation of basic tenets of human rights. Ensuring financial services reach everyone in Nepal will require empowering microfinance institutions and cooperatives. Microfinance institutions and cooperatives need to be linked with fin-tech services that enables them to lend money to the micro, cottage and small industries in a prompt and predictable manner without incurring hassles to the borrowers.

The digitization of regulatory services, which is taking root in more digitized societies, give us some cause to be concerned if these Principles will be fully adhered to. Algorithm-based governance of has been show to discriminated against various excluded members of society and reproduce existing discrimination. In digitizing processes such as due diligence and creditworthiness checks great care should be taken to ensure that human rights are not violated.

7 Report of the Human Rights Council: Forty-fourth session (30 June–17 July 2020): UN Human Right Council: www.ohchr.org

Regulatory framework should be in place in order to facilitate the use of digital services like: Pathao, Tootle, Easy taxi, Eddy cabs etc. and control of cybercrime, hacking and maintain data security. Maintaining transparency and increasing competition among service providers are the bedrocks of ensuring food and basic health security of the people. Hence, the effective implementation of the Competition Act and Regulations should be the priority agenda of the government.

Nepal is facing challenges in increasing foreign direct investment as the complex process of obtaining approval, registration and repatriation of profit dividend etc. remains one of major hurdles reported by the investors. Government could improve the investment ecosystem by allowing automatic route⁸ in approval of foreign investment through the use of an algorithm based digital platform that will simplify the process from complex bureaucratic hassles.

There is a need for creating awareness and capacity building of various entities and individuals in a way of improving performance with the use and application of digital technology in making financial decisions. Government may consider instituting an appropriate institutional mechanism (probably in PPP modality) in order to promote awareness campaigns, development of communication plans and implementing capacity building programs. This will be an important departure from the perspectives of all stakeholders in raising awareness about the benefits of digitization and its impact on transparency and accountability of the government and protecting and promoting human rights.

Last but not the least, in an effort to create synergy between businesses and human rights, the government may come up with policy frameworks, regulations, and the plans and programs in coordination with its stakeholders. A wider range of issues including anti-corruption agenda and gender dimensions could be accommodated under this program. UN High Commissioner Mr. Michelle Bachelet says, governments do not need to start from scratch, since there are excellent examples of guidance in specific sectors like EU's ICT sector guidance and other similar initiatives. The best solutions can be found by working in partnership, sharing best practices, and studying detailed outcomes of national regulatory systems, including unintended consequences⁹. In any case, the impact of digitization on finance and protection of human right goes beyond the national boundary and thus demands coherent actions by all members of international community.

8 Article 42 of the Foreign Investment and Technology Transfer Act-2019 has made the provision of allowing automatic approval to the foreign investment through a process notification in Nepal Gazette. But this notification has not yet been issued.

9 Human rights in the digital age - Can they make a difference? Keynote speech by Michelle Bachelet, UN High Commissioner for Human Rights, New York, 17 October 2019; www.ohchr.org

डिजिटलीकरण, कोभिड-१९ र मानव अधिकार

वित्तीय, स्वास्थ्य र शिक्षा

गल्ली गल्ली स्थिति पत्र श्रृंखला : स्थिति पत्र #००१

गल्ली गल्ली स्थिति पत्र श्रृंखला कुनै खास कोणबाट लिइने क्षेत्र विशेषको निश्चित कालखण्डको संक्षिप्त तस्वीर हो । यी पत्रहरू पत्रकार, नागरिक समाज, नीति निर्मातहरूका लागि सार्वजनिक महत्वका विषयमा छलफलको उठान र सुसूचित विचारविमर्शका लागि डिजाइन गरिएका हुन् ।

यो स्थिति पत्रमा पूर्व वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयका सचिव पुरुषोत्तम ओभाले डिजिटल वित्तीयकरणमा कोभिड-१९ को प्रभावबारे सर्वेक्षण गर्नुभएका छ । उहाँले मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट वित्तीय क्षेत्रको डिजिटलीकरणका सम्बन्धमा अन्वेषण गर्नुभएका छ ।

नेपालको वित्तीय डिजिटलीकरणमा कोभिड-१९ को प्रभाव: मानव अधिकारको दृष्टिकोणबाट

पुरुषोत्तम ओझा

पूर्व सचिव

वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय

नेपालमा मानव अधिकार: आर्थिक दृष्टिकोण

नेपालको संविधानले आधारभूत मानव अधिकारको प्रत्याभूति गरेको छ । यसमा ३२ विभिन्न अधिकारहरू (धारा १६-४६) ले स्वतन्त्रता, समानता, सम्पत्तिमाथिको अधिकार, सबैप्रकारका शोषणको अन्त्य लगायत अन्य सबै अधिकारहरू धेरै हदसम्म मानव अधिकार सम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणा, १९८४ को रूपरेखालाई अनुसरण गरेका छन् ।

सामाजिक सुरक्षा र अन्य सामाजिक संरक्षणजस्ता अधिकारहरूमा पक्कै पनि आर्थिक तत्वहरू समावेश हन्छ, उदाहरणका लागि ज्येष्ठ नागरिकहरू, एकल महिला तथा अशक्तहरू लगायत जोखिमयुक्त समुदायलाई भत्ताको व्यवस्था । विद्यमान कानूनले बेरोजगारहरूका लागि रोजगारको अधिकार (जसमा आर्थिक सहयोग) को सुनिश्चितता गरेको छ । सामाजिक न्याय र मर्यादामा पनि वित्तीय प्रभावहरू हुन्छन् । यसले प्रायः विपन्न समूहका लागि सरकारबाट समान अवसर सिर्जन गर्न सहयोगको माग गर्दछ । वर्तमान अवस्थामा हरेक नागरिकलाई माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निशुल्क गरिएको छ, यसले पनि सरकारको ढुकुटीमा र सरकारी वित्तमा दायित्व सिर्जन गर्छ । संविधानमा निर्दिष्ट आर्थिक, सामाजिक र सांस्कृतिक अधिकार कार्यान्वयनका लागि पनि उपयुक्त ढंगको वित्तीय सहयोग तथा मानव अधिकारको समर्थनका लागि सार्वजनिक र निजी क्षेत्रलाई सुदृढ बनाउन सरकारी नीतिहरूको आवश्यकता पर्छ ।

संविधानको आर्थिक उद्देश्य भनेको सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको सहभागिता र विकासद्वारा स्वतन्त्र, समृद्ध, समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्रको प्राप्ति हो । यसका लागि चुस्त वित्तीय र लगानी नीति आवश्यक पर्छ । भौतिक र सामाजिक पूर्वाधारमा सरकार को खर्च वृद्धि गर्ने र बैंक तथा वित्तीय संस्थाको लगानी व्यावसायिक क्षेत्रमा प्रवाह गरी व्यवसायको प्रवर्द्धन र आम नागरिकहरूको कल्याण अभिवृद्धि गर्दै लैजानुपर्नेछ ।

सरकारले चालु आर्थिक वर्षका लागि ३५२.९ अर्ब (कुल बजेटको २४ प्रतिशत) विनियोजन गरेको छ भने ७७ जिल्लामै बैंकको ५,८७० शाखामार्फत् निक्षेप संकलन र कर्जा प्रवाहमार्फत् व्यवसायहरूलाई सरलीकरण गरिएको छ ।^१ यसले नेपालको वित्तीय सेवाको गुणस्तरले आधारभूत मानवअधिकार रक्षा र प्रवर्द्धनका लागि महत्वपूर्ण पक्ष भएको छ ।

कोभिड-१९ अघि वित्तीय डिजिटलीकरण

नेपालमा सूचना प्रविधि र इन्टरनेट पूर्वाधारको विकाससंगै मोबाइलको पहुँच शत प्रतिशतमा र इन्टरनेटको पहुँच ६३ प्रतिशतमा पुगेको छ । यो वित्तीय क्षेत्रमा डिजिटलीकरणका लागि प्रमुख संवाहक हो । प्रविधि परिचालन गरी सामाजिक आर्थिक क्षेत्रको विस्तारको सम्भावनालाई अधिकतम उपयोग गर्न डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क (२०१९) अन्तर्गत ८ क्षेत्र र ८० उपक्षेत्रमा डिजिटलीकरणका सम्भावनाहरू पहिचान गरिएको छ । यस फ्रेमवर्कको वित्तीय क्षेत्रको डिजिटलीकरण अन्तर्गत वित्तीय पहुँचबाहिर रहेका ठूलो संख्यामा मानिसहरूलाई प्रविधिमाफत वित्तीय सेवाको पहुँच पुऱ्याउनु हो । यस अन्तर्गत निम्न पहलहरू गरिन लागेको छ ।

१. राष्ट्रिय भुक्तानी द्वार (नेशनल पेमेन्ट गेट वे)
२. डिजिटल भुक्तानी
३. मोबाइल वालेट
४. डिजिटल भुक्तानी अभियान
५. साख मूल्यांकन अर्थात् क्रेडिट रेटिङ (व्यक्तिगत र व्यावसायिक लेखा)
६. प्रवासी नेपालीहरूका लागि सूचना व्यवस्थापन प्रणाली
७. व्यवसाय र औद्योगिक प्रवर्द्धनका लागि एक एकद्वार (सिंगल विण्डो) प्रणाली विकास
८. ई-कमर्सको प्रवर्द्धन र सूचना प्रविधिमा आधारित सेवाहरूको इकोसिस्ट विकास

यी मध्ये पहिलो पाँचओटा प्रत्यक्ष रूपमा बैंकिङ सेवासंग सम्बन्धित छन् । छैटौँ पहलले प्रवासी नेपालीहरूको सूचना र नेपाली घर परिवारको आयको स्रोत अनि विदेशी मुद्रा आर्जनको प्रमुख स्रोत विप्रेषणको प्रवाहको स्थितिलाई एकत्रित गर्छ । त्यस्तै सातौँ पहलले उद्योग र व्यवसायका लागि नियामकीय आवश्यकता पूरा गर्नका लागि डिजिटल प्लेटफर्म प्रदान गर्ने उद्देश्य राखेको छ भने आठौँ पहलले मजबुत र कार्यमूलक सूचना प्रविधिमा आधारित सेवाहरूको विस्तारमाफत वित्तीय समावेशीकरणको अवसर प्रदान गर्छ । नेपाल सरकारको वैदेशिक रोजगार विभागले वैदेशिक रोजगारीको एकीकृत सूचना व्यवस्थापन प्रणाली विकास गरेको छ । यसले अध्यागमन, कन्सुलर सेवा विभाग (परराष्ट्र मन्त्रालय), विदेशमा रहेका नेपालका कुटनीतिक नियोगहरू तथा कामदार भर्ना गर्ने निकायहरू लगायत सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई एउटै प्लेटफर्ममा ल्याएको छ । यसैबीच, विप्रेषण प्राप्तिका सूचनाहरू भने नेपाल राष्ट्र बैंकले एकीकृत र नियन्त्रण गरेको छ ।

विद्युतीय सिंगल विण्डो (एकद्वार) भन्सार विभागको नेतृत्वमा पनि विकास हुँदैछ । यसले आयात र निर्यातसम्बन्धी जाँचपासमा संलग्न धेरै सरोकारवालालाई विद्युतीय एकद्वार अन्तर्गत आपसमा आवद्ध गर्नेछ । सूचना प्रविधि नीतिमा निर्धारण भएअनुसार नेपाल सरकार सन् २०२० सम्म विद्युतीय सेवाहरूको व्यापक प्रयोग बढाउन प्रतिवद्ध रहेको छ ।

उक्त नीतिले नेपाललाई नेटवर्कको तयारी तथा विद्युतीय प्रशासन सूचकांकमा नेपाललाई दोस्रो चतुर्थांकको माथिल्लो स्थानमा पुऱ्याउने, ७५ प्रतिशत मानिसहरूमा डिजिटल साक्षरता, ब्रोडब्याण्ड सेवा ९० प्रतिशतमा र इन्टरनेट सेवा शत प्रतिशतमा पुऱ्याउने लगायतका विषय उल्लेख गरेको छ । यसबाहेक, ८० प्रतिशत सेवाहरू अनलाइन सेवा उपलब्धहरूका लागि विकास गरिएको हो । यसरी, ई-कमर्सको प्रवर्द्धन र सूचना प्रविधिमा आधारित सेवाहरूले अर्थतन्त्रका सबै क्षेत्रहरूमा नयाँ लहर ल्याउने अपेक्षा गरिएको छ ।

कोभिड-१९ अघि र अहिले भइरहेका मुख्य डिजिटलीकरण प्रयासः

१. सूचना प्रविधि विधेयक कानून बन्ने प्रक्रियामा: यो विधेयकले विद्युतीय कारोबार ऐन, २००७ लाई प्रतिस्थापन गर्नेछ । यो विधेयक धेरै बृहद् छ र यसले विद्युतीय हस्ताक्षर र सरकारका विद्युतीय दस्तवेजहरू प्रमाणीकरणका साथै कानुनी प्रक्रिया, विद्युतीय भुक्तानीको आधिकारिकता, साइबर सुरक्षा, डाटा संरक्षण तथा सामाजिक सञ्जालको अवधारणा तथा नियमनका विषय समावेश गरेको छ । यो विधेयक संघीय संसदमा अनुमोदनको प्रक्रियामा थियो ।

२. बैंकिङ कारोबारमा डिजिटलीकरण: वाणिज्य बैंक र विकास बैंकले नेपालमा तीव्रताका साथ डिजिटल सेवाहरू र इन्टरनेट बैंकिङ सेवा प्रदान गरिरहेका छन् । एटीएम कार्ड, एसएमएस, इन्टरनेट र मोबाइल बैंकिङ सहरी क्षेत्रमा व्यापक रूपमा प्रयोग भएको छ र विस्तारै गाउँमा पनि प्रयोगमा ल्याइँदैछ । वाणिज्य बैंक र विकासहरू अहिले अन्तर बैंक रकम हस्तान्तरणमा सहजीकरण गर्ने आरटीजीएस (रियल टाइम ग्रस सेटलमेन्ट) अर्थात् वास्तविक समयमा भुक्तानी फछ्यौट हुने प्रणालीसँग आवद्ध भएका छन् ।

३. इ-पेमेन्ट गेटवेको विकास: आन्तरिक विद्युतीय भुक्तानीलाई विभिन्न मोबाइल वालेटको रूपमा विकास गरिएका एप्लीकेसनहरूमार्फत् सञ्चालनमा ल्याइएको छ । उदाहरणका लागि, इ-सेवा, खल्ती, इ-पे, आइएमइ पे लगायतलाई लिन सकिन्छ । यी एप्लीकेसनहरूको प्रयोगमार्फत् जनउपयोगी सेवाहरूको बिल भुक्तानी, खुद्रा वस्तुहरूको खरिद तथा अन्य साना भुक्तानी फछ्यौटका लागि प्रयोग गरिन्छ । नेपाल राष्ट्र बैंकले हालसालै क्युआर (क्वीक रेस्पन्स) कोडमार्फत् खुद्रा वस्तुहरू फलफूल र तरकारी लगायतको भुक्तानी गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ ।

४. आयात र निर्यातको सहजीकरणका लागि एकद्वार प्रणाली: नेपाल सरकार, भन्सार विभागले राष्ट्रिय एकद्वार प्रणाली कार्यान्वयन गर्न शुरू गरेको छ । यो आयात र निर्यातको जाँचपासम्बन्धी एकद्वार प्रणालीमा ४३ संस्थाहरू (सरकारी र निजी) आवद्ध हुनेछन् । एकद्वार प्रणालीमा पनि इ-पेमेन्ट (विद्युतीय भुक्तानी)को व्यवस्था गरिएको छ, जसमार्फत् आयातकर्ता र निर्यातकर्ताहरूले कर, महशुल तथा शुल्क प्रत्यक्ष सरकारकै खातामा तिर्न सक्छन् । यो परियोजना सन् २०२२ सम्ममा सम्पन्न हुने अनुमान गरिएको छ ।

५. अन्तर्राष्ट्रिय कारोबारबा लागि राष्ट्रिय भुक्तानी द्वार: नेपाल राष्ट्र बैंकले विकास गर्दै गरेको यो सेवा सन् २०२१ बाट सञ्चालनमा आउने अनुमान गरिएको छ । राष्ट्रिय भुक्तानी प्रणालीले आयात र निर्यातको निश्चित रकमसम्मको भुक्तानी गर्न सकिने हुँदा यसले लघु, साना र मझौला उद्यमका उत्पादनहरू निर्यात गर्न सहज हुने ठानिएको छ ।

६. वित्तीय पहुँच वृद्धि: बैंक तथा वित्तीय संस्था तथा यिनको शाखा सञ्जालको वृद्धिसँगै आम मानिसहरूको वित्तीय पहुँच नेपालमा अभूतपूर्व दरले वृद्धि भैरहेको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा रहेका कुल खाताहरू कुल जनसंख्याको ६०.९ प्रतिशत पुगेको छ । त्यस्तै २२ प्रतिशत जनसंख्या सहकारीमा आवद्ध छन् भन् १४ प्रतिशत लघुवित्त र १९ प्रतिशत बीमा सेवामा आवद्ध छन् ।^१ यद्यपि, वित्तीय प्रणालीमा जोडिएका ठूलो संख्यामा र त्यसमा पनि खासगरी ग्रामीण र दुर्गम ठाउँहरूमा बसोबास गर्ने मानिसहरूका लागि डिजिटल प्लेटफर्ममार्फत विश्वसनीय र द्रुत सेवा प्रदान गर्ने चुनौती कायमै छ ।

वित्तीय डिजिटलीकरणमा कोभिड-१९ को प्रभाव

कोभिड-१९ ले अर्थतन्त्रका हरेकजसो क्षेत्रमा नकारात्मक प्रभाव पारेको छ । डिजिटल प्रविधि र अनलाइन सेवाको प्रयोगले केही हदसम्म राहत प्रदान गर्नु भन्ने यो अवधिमा डिजिटल प्लेटफर्महरूको पनि बढोत्तरी भयो । महामारीको समयले सूचना र सञ्चार प्रविधि र सूचना प्रविधिमा आधारित सेवाहरूको इन्टरनेट र मोबाइल प्रयोगकर्ताहरूले वस्तुको खरिद र बिक्रीका लागि प्रत्यक्ष रूपमा प्रमाणिक ढंगले प्रयोगमा ल्याए । कुल इन्टरनेट सेवा (तारसहित, ताररहित अचल ब्रोडब्याण्ड र मोबाइल ब्रोडब्याण्ड आपसमा आवद्ध) का प्रयोगकर्ता सन् २०२० फेब्रुअरीसम्म २ करोड १८ लाखबाट नोभेम्बरसम्म २ करोड ३९ लाख पुगेको छ । महामारी सुरु भएको नौ महिनामा इन्टरनेट प्रयोगकर्ताको संख्या १० प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।^३ चालु आर्थिक वर्षको पहिलो पाँच महिनामा मोबाइल फोनको आयात १७.६ अर्ब रूपैयाँ रहेको छ, जबकी अघिल्लो आर्थिक वर्ष २०७६-७७ मा वर्षभरीमा कुल १८.२ अर्ब रूपैयाँको मोबाइल आयात भएको थियो ।

डिजिटल सेवाको प्रयोगको वृद्धिले वित्तीय क्षेत्रमा सकारात्मक प्रभाव सिर्जना गरेको छ । डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्कले सकारात्मक रूपमा परिकल्पना गरेकोमा डिजिटल बैंकिङ तथा विद्युतीय वालेटको प्रयोग बढ्दो क्रममा छ । धेरै साना र मझौला उद्यमहरूले भुक्तानी लिन र दिन पहिलेजस्तो नगदमा आधारित कारोबारको सट्टा मोबाइल बैंकिङ प्रयोग गर्न थालिसकेका छन् । डिजिटल बैंकिङ प्रयोग गर्ने उपभोक्ताको चाहानालाई महामारीले थप उत्प्रेरित गरेको छ । उदाहरणका लागि, प्रभु पे को कारोबार ३० देखि ४० प्रतिशतले र आइएमइ पे को कारोबार ३० प्रतिशतले बढेको छ । यसमा मोबाइल रिचार्ज, जनउपयोगी सेवाका बिल भुक्तानी, रेमिट्यान्स हस्तान्तरण लगायत छन् ।^४

महामारी नियन्त्रणका लागि लागू गरिएका बन्दाबन्दी (लकडाउन)का कारण धेरै उद्योगहरू थोरबहुत प्रभावित भए । घरेलु, लघु र साना उद्योगहरू अत्यन्त प्रभावित भए । यस्ता उद्योगहरू मध्ये ६२ प्रतिशत त बन्द नै भए, ३२ प्रतिशत आंशिक सञ्चालनमा र ५ प्रतिशतमात्र पूर्ण रूपमा सञ्चालनमा रहेका छन् । सबै प्रकारका उद्योगहरूले औसतमा तिनीहरूका कामदार २२.५ प्रतिशतले कटौती गरेका छन् । कटौती गरेका मध्ये ७१ प्रतिशत अस्थायी र करारका कामदारहरू थिए ।

यसको परिणाम स्वरूप रोजगारी घटेको छ, मानिसहरूको आम्दानी घटेर धेरै मानिसहरू कठिनाइमा जीवन बाँच्न बाध्य छन् ।^५ आर्थिक विकासको तुलनात्मक अवस्था हेर्दा नेपालमा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी दक्षिण एसियाली देशहरूको तुलनामा कमजोर रहेको छ । २०७४-७५ मा नेपालमा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी १७.५१ अर्ब रूपैयाँ रहेकोमा २०७५-७६ मा घटेर १३.०७ अर्ब रूपैयाँ रह्यो । त्यस्तै कुल प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी (स्टक) २०७५ को असार मसान्तसम्म २२ अर्ब ५० करोड रूपैयाँ रहेको यसमध्ये सेवा क्षेत्रले ६३ प्रतिशत र उत्पादनमूलक क्षेत्रले ३६.५ प्रतिशत, कृषिले ०.५ प्रतिशत ओगटेको छ ।

कुल प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानीमध्ये सेवा क्षेत्रमा सञ्चार र वित्तीय मध्यस्थताले क्रमशः ३२.४४ प्रतिशत र २२.४८ प्रतिशत ओगटेको छ । स्वीकृत प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी र यथार्थमा मुलुकमा भित्रिएको वैदेशिक लगानीबीच ठूलो अन्तर रहेको छ । २०७५-७६ मा स्वीकृत कुल वैदेशिक लगानी मध्ये ५२ प्रतिशत लगानीमात्र आएको देखिन्छ ।^६ वैदेशिक रोजगार विभागले सञ्चालन गरेको वैदेशिक रोजगार सूचना व्यवस्थापन प्रणालीले व्यक्तिगत रूपमा वैदेशिक रोजगारीमा जाँदादेखि फर्कदासम्मका प्रक्रियाहरू कामदार छनौट, भर्ना, प्रमाणीकरण, अभिलेख अनुगमन लगायतका काममा धेरैथरी सरोकारवालाहरूलाई एउटै प्लेटफर्म प्रदान गर्छ । यद्यपि यो सूचना प्रणाली बैंकसँग आवद्ध गरी विप्रेषणको एकीकृत तथ्यांक तयार गर्नका लागि प्रयोगमा ल्याउन बाँकी छ ।

अभैपनि स्थानीय कृषक, लघु र साना उद्यमीहरू, साना व्यापारीहरू तथा अनौपचारिक क्षेत्रका कामदारहरूलाई ई-कमर्ससँग जोड्ने चुनौती छँदैछ । उनीहरूलाई डिजिटलीकरणका सम्भावित लाभहरूका सम्बन्धमा जानकारी गराउँदै विद्युतीय साक्षरता प्रदान गर्नुपर्नेछ । उनीहरूलाई सरकारको वित्तीय सहयोगसम्बन्धी प्रावधानहरू, कर्जा सुविधा तथा कृषि उत्पादनको बीमा, लगानीका अवसर तथा डिजिटल भुक्तानीका सम्बन्धमा उनीहरूलाई सुसूचित गर्नु अत्यावश्यक छ ।^७ यसका साथै महिला र विपन्न समूहलाई उद्योग र व्यवसायको दायराभित्र ल्याउनका लागि उनीहरूको क्षमता विकास, जनचेतना र सहूलियतपूर्ण वित्तीय सुविधाका माध्यमबाट सहयोग पुऱ्याउनु पनि त्यत्तिकै आवश्यक छ ।

३ एमआइएस रिपोर्ट, नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण www.nta.gov.np

४ कोभिड-१९: अ बुम फर डिजिटल ट्रान्सफर्मसन इन फाइनान्सियल इण्डस्ट्री: तनुश्री अग्रवाल www.nepaleconomicforum.org नोभेम्बर २३, २०२०

५ अ सर्भे अन इम्प्याक्ट अफ कोभिड-१९ इन द इकोनोमी : नेपाल राष्ट्र बैंक, अनुसन्धान विभाग, जुलाई २०२० www.nrb.org.np

६ अ सर्भे रिपोर्ट अन फरेन डिरेक्ट इन्भेस्टमेन्ट इन नेपाल, नेपाल राष्ट्र बैंक, अनुसन्धान विभाग, डिसेम्बर २०१९ www.nrb.org.np

७ नेपाल राष्ट्र बैंक, गभर्नर महाप्रसाद अधिकारीको वक्तव्य, सिंगापुर फिनटेक-२०२०

पुनः डिजिटलीकरणको भविष्य कस्तो होला ?

कोभिड-१९ को दीर्घकालीन प्रभावमध्ये एउटा बैंकिङ तथा खुद्रा किनमेल, भुक्तानी, महशुल र शुल्क भुक्तानी तथा कागजातरहित सेवा लगायत दैनिक कारोबार तथा सेवा उपभोगमा डिजिटल प्रविधिको अबलम्बन हो । गत वर्ष (सन् २०२०) बृहद् रूपमा विभिन्न कारोबारमा डिजिटल भुक्तानीको ग्राफ उकालो लाग्ने उद्गम बिन्दू हो । स्मार्ट फोनमार्फत् विद्युतीय कारोबार हरेक किसान तथा दुवानी व्यवसायीका लागि समेत सम्भव बनाएको छ । सुरक्षाका हिसाबले र कारोबारको समय र लागत बचतजस्ता अन्य अन्तर्निहित लाभहरू डिजिटल कारोबारले प्रदान गरेको छ ।

वित्तीय सेवामा डिजिटल प्रविधिको प्रयोगले आम सर्वसाधारणलाई संविधान प्रदत्त हक र सुविधाहरूको उपयोग गर्ने सवालमा सशक्तीकरण गर्न सक्छ । तर, एउटा ठूलो तप्काका मानिसहरू डिजिटल ज्ञानका हिसाबले साक्षर छैनन् र उनीहरू स्मार्ट फोन किन्न नसक्ने अवस्थामा छन् भने प्रविधि उपयोगको लाभबाट तिनीहरू वञ्चित हुनसक्ने सवालमा पनि सतर्कता अपनाउन जरूरी छ । त्यसकारण, डिजिटल साक्षरता अभिवृद्धि गर्ने र मानिसहरूको आय क्षमता वृद्धि गर्ने विकास एजेण्डा सरकारको प्राथमिकतामा हुनुपर्छ ।

साधारण नागरिकको सूचनाको अधिकार डिजिटल प्रविधिको प्रयोगबाट प्रभावकारी ढंगले संरक्षण गर्न सकिन्छ । मौलिक हकसंग सम्बन्धित सूचनाको प्रसारलाई आम नागरिक र सरोकारवालाई शिक्षित गर्न प्राथमिकतामा राख्नुपर्छ । यद्यपि, यसका लागि उपयुक्त नियामकीय संरचना र सरकारी सेवाहरू, व्यवसाय, निजी सेवा प्रदायकले अटोमेसन (स्वचालित पद्धति) को अन्तरआवद्धता र विस्तार गर्दै लैजानुपर्छ । बैंकिङ क्षेत्र अहिल्यै एक कदम अगाडि छ तर उसले पनि डेटा (सूचना/तथ्य/तथ्यांक)मा हुन सक्ने अवरोध, उल्लंघन तथा चोरी तथा नियन्त्रण (ह्याकिङ) हुन नदिने र डिजिटल प्रणालीको इमान्दारिता र विश्वासलाई बचाइराख्नेतर्फ काम गर्नुपर्नेछ । बीमा र सहकारीहरूले आफैको सेवालार्इ अभै आधुनिकीकरण र प्रणाली सञ्चालनमा स्वचालित विधिहरू अबलम्बन गर्ने बाँकी छ ।

व्यवसाय र मानवअधिकारका सिद्धान्त अनुसार^८ व्यावसायिक गतिविधिहरूले तिनथरी सिद्धान्तहरू संरक्षण, सम्मान र समाधालार्इ पहिचान गरेको छ । लैंगिक आधारमा ग्राहकलाई कर्जा दिने अभ्यासमा गरिने विभेद हुनहुन्न । सबै प्रकारका घुसखोरी, भ्रष्टाचार तथा दासत्व उन्मूलनका साथै समान कामका लागि समान ज्याला हुनुपर्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाले ग्राहक कर्जा (डिजिटल) प्लेटफर्ममार्फत् प्रदान गरी ऋणग्राही ग्राहकको व्यक्तिगत तथा फर्मको को ड्यु डिलिजेन्स तथा साख मूल्यांकन गर्न सक्छन् ।

सरकारका साथै निजी क्षेत्रका निकायहरूले उनीहरूको जवाफदेहीता अभिवृद्धिका साथै आधारभूत मानव अधिकार हनन (मूल सिद्धान्त उल्लंघन) भए त्यसको समाधान दिनुपर्छ । नेपालभर सम्पूर्ण व्यक्तिमाभ वित्तीय सेवा उपलब्ध गराउन लघुवित्त संस्थाहरूलाई सशक्तीकरण गर्नुपर्छ । लघुवित्त संस्था र सहकारीलाई वित्तीय-प्रविधि (फिन टेक) सेवसंग आवद्ध गर्नाले ऋणसापटी लिने लघु, घरेलु र साना उद्यमहरूलाई तत्काल र अनुमानयोग्य ढंगले कुनै कठिनाइ बिना कर्जा प्रवाह गर्न सकिन्छ । नियामकीय सेवाको डिजिटलीकरणले यससंग अनुकुल सामाजिक विस्तारै जरा गाड्दैछ, यसले हामीलाई उल्लेखित सिद्धान्तहरू पूर्ण रूपमा पालना भएका छन् भने यसमा चासो राख्ने केही कारण दिन्छ ।

अल्गोरिदममा आधारित (कम्प्युटरकृत प्रकृया र नियम)मा आधारित शासनले समाजबाट बाहिर पारिएका सदस्यहरूमाथि भएको विभेद र विभेदको पुनःउत्पादनलाई इंगित गरेको छ । डिजिटलीकरण प्रक्रियामा यस्ता ड्यु डिलिजेन्स र साखको जाँचबाट उनीहरूको मानव अधिकार उल्लंघन नहोस् भन्ने सुनिश्चित गर्नुपर्छ । डिजिटल सेवामा आधारित व्यवसायहरू, उदाहरणका लागि पठाओ, टुटल, इजी ट्याक्सी इड्डी क्याब्स लगायतका सहजीकरणका लागि नियामकीय व्यवस्था हुनुपर्छ । साथै साइबर अपराध, ह्याकिङलाई नियन्त्रण गर्दै डेटा सुरक्षामा ध्यान दिनुपर्छ ।

^८ रिपोर्ट अफ द ह्युमन राइट्स काउन्सिल: ४४औं सत्र (३० जुन-१० जुलाई, २०२०) युएन ह्युमन राइट्स काउन्सिल www.ohchr.org

सेवा प्रदायकहरूबीच पारदर्शीता तथा प्रतिस्पर्धा प्रवर्द्धन मानिहरूका लागि खाद्य तथा आधारभूत स्वास्थ्य सुविधाका आधारहरू हुन् । तसर्थ, प्रतिस्पर्धा ऐन तथा नियमावलीको प्रभावकारी पालना सरकारको प्राथमिक एजेण्डा हुनुपर्छ । यसले अनलाइन र अफलाइन व्यवसायलाई समान व्यवसायको अवसर (लेभर प्लेइड फिल्ड) तथा द्रुत डिजिटलीकरणको सुनिश्चितता प्रदान गर्छ । प्रवासी कामदार वित्तीय कारोबारका महत्वपूर्ण सरोकारपाला हुन् । उनीहरू विप्रेषणका स्रोत तथा वैदेशिक रोजगारबाट फर्केपछिका हाम्रो अर्थतन्त्रमा सम्भावित लगानीकर्ता पनि हुन् ।

लाभमूलक आर्थिक गतिविधिमा सहभागी हुन पाउने उनीहरूको अधिकार तबमात्र सुरक्षित हुन्छ जब उनीहरू सान्दर्भिक व्यावसायिक तालिम, पुनःप्रशिक्षण तथा वित्तीय व्यवस्थापनका अन्तरवस्तुबाट सज्जित हुन्छन् । उनीहरूलाई डिजिटल ज्ञानसहित सफल उद्यमी बन्न सहयोग गर्न विशेष कार्यक्रमको योजना र कार्यान्वयन गर्नुपर्छ । नेपालले प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी वृद्धि गर्न चुनौतीको सामना गरिरहेको छ । यसमा स्वीकृति लिने, कम्पनी दर्ता गर्ने, नाफा वा लाभांश फिर्ता लैजाने प्रक्रियाको जटिलतालाई लगानीकर्ताले मुख्य बाधा बताउने गरेका छन् ।

सरकारले अल्गोरिदममा आधारित डिजिटल प्लेटफर्ममार्फत् वैदेशिक लगानीको स्वीकृतिका लागि स्वचालित स्टा^९ प्रदान गरी जटिल प्रशासनिक अवरोधलाई सरलीकरण गर्दै लगानीको इकोसिस्टम (सम्पूर्ण वातावरण) सुधार गर्न सक्छ । विभिन्न संस्थाहरू र व्यक्तिहरूलाई एप्लीकसेन र डिजिटल प्रविधिको प्रयोगबाट वित्तीय निर्णयहरू गरी कार्यसम्पादन सुधार गर्न जनचेतना र क्षमता विकास आवश्यक छ । सरकारले उपयुक्त संस्थागत संयन्त्र (सम्भावित रूपमा सार्वजनिक निजी साभेदारी विधि)लाई सरकारले जागरण अभियान प्रवर्द्धन, सञ्चार योजनाको विकास र कार्यान्वयन क्षमता विकास कार्यक्रमका लागि संस्थागत गर्न सक्छ ।

सरोकारवालाको दृष्टिकोणबाट जनचेतना जगाउन तथा डिजिटलीकरणको लाभ साथै सरकारको पारदर्शीता तथा जवाफदेहीता र मानव अधिकारको प्रवर्द्धनमा यसको प्रभाव महत्वपूर्ण प्रस्थान बिन्दू हुनसक्छ । अन्त्यमा, व्यवसाय र मानवअधिकारमा तालमेल गर्ने प्रयासमा सरकारले सरोकारवालासंगको समन्वयमा नीतिगत ढाँचा, नियमन तयार गर्नुपर्छ । यो कार्यक्रम अन्तर्गत भ्रष्टाचार निवारणसंग सम्बन्धित विभिन्न विहंगम मुद्दाहरू तथा लैंगिक आयामलाई समेत ठाउँ दिनुपर्छ । संयुक्त राष्ट्रसंघीय उच्च आयुक्त मिसेल बाचेलेले भनेकी छिन्, 'सरकारले केही नभएको अवस्था (स्क्र्याच)बाट शुरू गर्नुपर्दैन, उदाहरणका लागि यूरोपेली महासंघको सूचना र सञ्चार प्रविधि सम्बन्धि मार्गदर्शन विशेष क्षेत्रका लागि यसै प्रकारका सूचना सञ्चार प्रविधिका लागि एउटा उदाहरण हुनसक्छ । उत्तम समाधान साभेदारीको काम, उत्तम अभ्यासहरू आपसमा बाँड्ने र अनपेक्षित परिणामहरूसहितका राष्ट्रिय नियमन प्रणालीका नतिजा अध्ययन गर्न सकिन्छ ।'^{१०} कुनै सन्दर्भमा, वित्तमा र मानवअधिकार संरक्षणमा डिजिटलीकरणको प्रभाव राष्ट्रिय सीमाभन्दा बाहिर पनि जान सक्ने भएकाले यसले अन्तर्राष्ट्रिय समुदायका सबै सदस्यहरूबाट सुसंगत कदमहरूको माग गर्दछ ।

८ रिपोर्ट अफ द ह्युमन राइट्स काउन्सिल: ४४औं सत्र (३० जुन-१७ जुलाई, २०२०) युएन ह्युमन राइट्स काउन्सिल www.ohchr.org

९ आर्टिकल ४२ विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०१९

१० ह्युमन राइट्स इन डिजिटल एज- क्यान दे मेक डिफरेन्स । कि नोट स्पीट बाइ मिचेल बाचेलेट, युएन हाइ कमिस्नर फर ह्युमन राइट्स, न्यूयोर्क १७ अक्टोबर, २०१९ www.ohchr.org